

PREDSTAVLJANJE ETNOGRAFSKOG FILMA NA KONFERENCIJAMA, MUZEJSKIM IZLOŽBAMA I FESTIVALIMA

dr. sc. ZVJEZDANA ANTOŠ □ Etnografski muzej Zagreb, Zagreb

sl.1. Izložba *Svijet naopačke!*, 2014.
MuCEM - Musée des civilisations de l'Europe
et de la Méditerranée

¹ U Etnografskom muzeju u Budimpešti, Parizu, Ljubljani, Trentu i Skopju zaposleni su kolege koji su po struci etnolozi i koji snimaju, montiraju i često sami režiraju filmove.

² Zato je ta najvrednija građa pohranjena u državnim filmskim arhivima. Tako je i s filmovima Milovana Gavazzija koje je snimio za vrijeme rada u Etnografskom muzeju u Zagrebu te s arhivskom filmskom građom koja se odnosi i na druge autore poput Širole, Tkalčića i sl. Riječ je o građi nastaloj od 1927. do 1960.

³ Festival etnografskog filma u Ljubljani organiziralo je Slovensko etnološko društvo SED i SAZU, u suradnji sa Slovenskim etnografskim muzejom iz Ljubljane. Glavni je organizator festivala bio dr. sc. Naško Križnar iz SAZU-a u Ljubljani.

Uvod. Etnografski muzeji imaju vrlo važnu ulogu u produkciji etnografskih filmova. Tu je ulogu još 1923. prepoznao Felix-Louis Regnault, koji je smatrao da etnografski muzeji unutar svog prostora moraju imati kina u kojima će prikazivati etnografske filmove jer samo takvi filmovi mogu publici zorno dočarati stvarni život. Etnografski su filmovi snimani na različitim terenskim istraživanjima i pohranjivani su u muzejske dokumentacije. Dakle, film je kao medij korišten u znanstvenoistraživačke svrhe, a tek se 1980-ih godina počeo primjenjivati i u pojedinim muzejima. Naime, mnogi kustosi u sklopu svojih tradicionalnih muzejskih izložaba dotad nisu vidjeli mjesto ni svrhu prikazivanja etnografskog filma.

U posljednjih petnaest godina etnografski film svoju primjenu nalazi na etnografskim izložbama radi kontekstualizacije izloženih predmeta sa stvarnim životom ili se takvi filmovi prikazuju u odvojenome muzejskom

prostoru. Iskustva muzejskih kustosa u korištenju filmom kao medijem na muzejskoj izložbi vrlo su različita, što ovisi o brojnim razlozima. Pojedini etnografski muzeji imaju stručnjake koji su etnolozi, a ujedno se bave snimanjem, montažom i produkcijom etnografskih filmova.¹ To im, osobito posljednjih deset godina, omogućuje suvremena oprema, no unatoč tome, susreću se s problemima dokumentiranja i zaštite arhivske audiovizualne građe.² Zahvaljujući dostupnosti suvremene tehnologije i tradiciji korištenja videokamerom na terenskim istraživanjima, snimanje filmova na terenu postao je dio rada svakoga suvremenog kustosa. Zato su ti zapisi iznimno vrijedni i važna su građa svakoga etnografskog muzeja. Ta je građa predstavljena i analizirana na Festivalu etnografskog filma u Ljubljani³, a upravo takvi festivali i slična događanja omogućuju međunarodnu razmjenu iskustava o određenim istraživačkim temama.

Od konferencije do suradnje na projektu europskih etnografskih muzeja

Na području suvremene etnološke i muzejske prakse vrlo je zapažena produkcija etnoloških filmova koji su snimljeni za potrebe pojedinih izložbenih ili znanstveno-istraživačkih projekata. To je bio povod za organiziranje međunarodnoga stručno-znanstvenog skupa *Etnografski film: muzej, dokumentacija, znanost*⁴, koji je 2006. organizirao Etnografski muzej u Zagrebu. Na skupu su muzejski stručnjaci, prije svega etnolozi i kulturni antropolozi, prikazali svoje filmove te kratko predstavili metode i načine korištenja tim medijem u muzejima i znanstvenim institucijama. Nakon svake tematske cjeline sudionici su u raspravi iznijeli svoja iskustva vezana za navedena područja, kao i mogućnosti suradnje na zajedničkim projektima u budućnosti. Na skupu u Zagrebu ostvarena je suradnja s kolegama iz brojnih etnografskih muzeja koji su bili pozvani na suradnju u projektu EU-a *Karneval Kralj Europe*⁵. Zbog naravi karnevala, koji se kao običaj može bilježiti samo audio-vizualnim sredstvima, projekt je ponajprije zamišljen kao vizualni.

Nаша je suradnja započela sudjelovanjem u zajedničkim terenskim istraživanjima u Hrvatskoj, Italiji, Bugarskoj i Francuskoj 2007. – 2009. te je u drugoj fazi projekta, 2010. – 2012., nastavljena i u Sloveniji, Poljskoj, Rumunjskoj i Španjolskoj. Na tim je terenskim istraživanjima snimljena vrijedna audio-vizualna dokumentacija.⁶ Običaje smo snimali videokamerom, pri čemu smo imali različite pristupe.⁷ Rezultati istraživanja prikazani su na

pojedinih konferencijama⁸, ali i na putujućim izložbama *Karneval Kralj Europe 1 i 2*. Osim u publikacijama sa znanstvenog skupa u Trentu, rezultati projekta objavljeni su u katalogu putujućih izložbi *Karneval Kralj Europe 1 i 2* te na dva DVD izdanja na kojima su snimljeni filmovi nastali tijekom rada na projektu. U sklopu terenskih istraživanja od 2007. do 2016. snimljeno je 40 filmova u različitim dijelovima Europe i realiziran je zajednički film *Karneval Kralj Europe*, koji je 2009. nagrađen u kategoriji najboljega znanstvenog filma u Kyotu, u Japanu.

Primjena etnografskih filmova na muzejskim izložbama

Snimljena građa ima neprocjenjivu vrijednost za istraživanje i bilježenje pokladnih običaja kao izričaja nematerijalne baštine. Za nas kustose ta je građa izuzetno vrijedna zbog mogućnosti nove interpretacije muzejskih predmeta i njihove kontekstualizacije s današnjim vremenom i suvremenim trendovima. Ta su istraživanja omogućila međusobnu komparaciju različitih područja u Europi, što će pridonijeti preciznijem ocrtavanju toga kompleksnog ceremonijala te objašnjenju specifičnosti njegova podrijetla i utemeljenosti njegove tisućljetne povijesti. Za potrebe projekta osmislila sam multimedijski dio izložbe. Posebnost te izložbe jest to što je svaki partner prilagodio izložbu prostoru svog muzeja. Tako je postav izložbe u Zagrebu bio dopunjen nekim predmetima i fotografijama te prilagođen izložbenom prostoru Etnografskog muzeja u Zagrebu. Posebna kvaliteta istraživanja i projekta jest mobilnost kustosa i mogućnost istraživanja u drugim europskim zemljama.

sl.2. Izložba *Svijet naopake!*, 2014. MuCEM - Musée des civilisations de l'Europe et de la Méditerranée

4 Podatci o konferenciji, sa svim tekstualnim filmovima i video-filmovima, pohranjeni su na DVD-ROM-u *Proceedings from the conference Ethnographic film: Museums, documentation and science*, kojemu sam bila urednica.

5 Projekt EU *Karneval Kralj Europe* započet je u studenome 2007. i završio je u studenome 2009. te je nastavljen od 2010. do 2013. Voditelj projekta je Giovanni Kezich, direktor Etnografskog muzeja u San Michele all' Adige, iz Trentina, u Italiji, koji je uz tim stručnjaka u Muzeju i konzultanta prof. Cesarea Poppija sa Sveučilišta u Bologni, na suradnju kao partnere pozvao stručnjake iz etnografskih muzeja u Zagrebu, Marseillesu, Sofiji i Skopju.

6 Projekt *Carnival King of Europe – Karneval Kralj Europe 1* bio je projekt etnografskih muzeja koji je financirala Europska unija u sklopu programa *Kultura 2007. – 2009.* Voditelj projekta bio je Etnografski muzej Trentina (Museo degli Usi e Costumi della Gente Trentina) iz San Michele a Adigeu (Italija), a partneri u projektu bili su Etnografski muzej iz Zagreba (Hrvatska), Muzej europskih i mediteranskih civilizacija (Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée) iz Marseillesa (Francuska), Nacionalni etnografski muzej iz Skopja (Makedonija) i Nacionalni etnografski muzej iz Sofije (Bugarska). Nakon uspješno realiziranog projekta za nastavak projekta (2010. – 2012.) dobivena su sredstva iz Unijina programa *Kultura*. U projektu *Karneval Kralj Europe 2*, osim dotadašnjih partnera, uključili su se etnografski muzeji iz Ljubljane (Slovenija), Varšave (Poljska), Sibiu (Rumunjska) i Bilbao (Španjolska).

7 Grupu koja je snimala videokamerom činili su: Michele Trentini, kustos za audio-vizualno u Muzeju u Trentu; Vladimir Bocev, kustos za običaje koji se bavi snimanjem etnografskih filmova; Zvezdana Antoš, članica zadužena za snimanje videokamerom.

8 Na Festivalu etnografskog filma u Ljubljani predstavila sam rezultate istraživanja što sam ga snimala osobno ili u suradnji s kolegom Bocevom ili Trentinijem. Tema je bila *Iz iskustva etnologa pri snimanju audiovizualne građe na projektu "Karneval Kralj Europe"*. Na završnoj konferenciji projekta u Trentu prikazan je film *Proslava Antonje 2009.*, koji sam osobno snimila i montirala, a projiciran je i na MUVI 02 u Muzejskom dokumentacijskom centru u Zagrebu.

sl.3. Izložba *Idemo na pivo!*, Etnografski muzej u Zagrebu, 2012.

9 Film *Karneval Kralj Europe* Giovannija Kezicha i Michelea Trentinija dobio je nagradu za najbolji znanstveni film na Festivalu etnografskog filma u Kyotu 2009.

10 Članica sam znanstvenog vijeća *Svijet naopačke - karnevali i maskiranje u Europi i na Mediteranu* od 2012. do 2015.

11 Partneri u projektu bili su Povijesni muzej Amsterdam (AHM); Muzej europskih kultura (MEC), Berlin; Etnografski muzej (EMZ), Zagreb; Centar za povijesna istraživanja i dokumentaciju grada Volosa (AHM), Volos; Institut de Formation Sociale (IFS), Luxembourg; Povijesni muzej Barcelone (MUHBA), Barcelona i Nacionalni muzeji Liverpool (NML), Liverpool, a pridruženi partneri Imagine Identity and Culture (Imagine IC), Amsterdam; Neighborhood museum, Berlin; Centre de Documentation sur les Migrations Humaines (CDMH), Dudenlange (L) i Gradski muzej Tallin, Tallin

12 Bila sam urednica interaktivnog digitalnog kataloga projekta.

13 Najpoznatiji su festivali etnografskog filma u Nuoru, Londonu, Manchesteru, Göttingenu, Tartu, Beogradu, Sibiu, Helsinkiju, Rovinju i sl. Mnoge zemlje imaju tradiciju održavanja festivala etnografskog filma, a zbog velikog utjecaja audio-vizualnih medija na publiku etnografski se film počinje sve više popularizirati.

14 Ideja prve *Eurorame* bila je da svi organizatori festivala etnografskog filma predstavljaju svoje festivale. Ja sam predstavila konferenciju etnografskog filma i DVD-ROM.

S obzirom na to da je riječ o etnografskim muzejima, uspostavljeni su temelji i drugih oblika suradnje među pojedinim muzejskim institucijama, poput razmjene muzejskih izložaba. Tijekom istraživanja za MUCEM u Marseillesu za tamošnji je muzej otkupljena maska halubajskog zvončara, kompletna oprema žejanskog zvončara i šešir rukavačkog zvončara. To je bila jedna od prednosti spomenutog istraživanja jer do tada u fondusu Musée national des arts et traditions populaires u Parizu nije bilo predmeta iz Hrvatske.

U MUCEM-u su prikazani filmovi s terenskih istraživanja u Italiji, Hrvatskoj, Bugarskoj, Francuskoj i Makedoniji te film *Karneval Kralj Europe*.⁹ Osobita je vrijednost projekta i to što je filmska građa bila prikazana na izložbi *Svijet naopačke – karnevali i maskiranje u Europi i na Mediteranu*¹⁰ (*Le monde à l'envers. Carnivals et mascarades d'Europe et de Méditerranée*) u MUCEM-u (Muzeju europskih kultura i civilizacija) u Marseillesu od 26. ožujka do 25. lipnja 2014., te u Muzeju maski u Bincheu, u Belgiji, od 25. siječnja do 25. lipnja 2015.

Osim navedenog primjera, postoje brojni primjeri iz prakse od kojih bih izdvojila i snimanje etnografskih filmova tijekom istraživanja suvremene svakodnevne kulture za izložbe *Idemo na kavu! Pogled zagrebačkih poduzetnika na kulturu konzumiranja kave* i *Idemo na pivo! Pogled na kulturu konzumiranja piva*, koje su bile postavljene u Etnografskome muzeju u Zagrebu 2010. i 2012. godine.

U filmu *Idemo na kavu!* prikazali smo koliko su inovativnost i kreativnost utjecale na osmišljavanje poduzetničkog posla s kavom, pri čemu smo, osim mišljenja poduzetnika, kao važna zabilježili i mišljenja njihovih gostiju i zaposlenika. U dijelu izložbe *Idemo na pivo!* predstavljena je današnja kultura konzumiranja piva, koju smo ilustrirali odabranim intervjuima (filmom) s pojedinim osobama i snimanjem predmeta karakterističnih za pojedini aspekt svakodnevice (proslave, sport, boravak u kući). Prikupljena građa dokumentira svakodnevicu urbanog života.

Projekt *Poduzetničke kulture u europskim gradovima* financiran je sredstvima EU-a iz programa *Kultura* (2008. – 2010.), koji je bio usmjeren na istraživanje maloga i srednjeg poduzetništva u sedam europskih gradova (Amsterdamu, Berlinu, Volosu, Barceloni, Liverpoolu, Luxembourg i Zagrebu).¹¹ Projekt je prije svega obuhvatio ekonomske, socijalne i kulturne strategije poduzetnika, od kojih su mnogi imigrantskog podrijetla.

Cilj projekta bio je pokazati kako su inovativnost i kreativnost povezani s novim poduzetničkim inicijativama u smislu promocije interdisciplinarnog skupljanja materijalne i nematerijalne baštine današnjih poduzetnika. Muzejski su stručnjaci rezultate svojih istraživanja predstavili na lokalnim izložbama i unutar različitih aktivnosti ostvarenih u suradnji s poduzetnicima. Rezultati rada na projektu objavljeni su u zajedničkoj publikaciji i u *Digitalnome edukativnom katalogu* (DEK-u)¹² na DVD-ROM-u, na kojemu su u obliku intervjua s poduzetnicima zabilježene različite priče o poduzetničkim kulturama u sedam spomenutih europskih gradova. Upravo se međunarodnom suradnjom, koja se ostvaruje radom na interdisciplinarnim projektima, omogućuje primjena novih metoda istraživanja u radu na muzejskim izložbama ili s muzejskom publikom.

Festivali etnografskog filma

U Europi postoje brojni festivali etnografskog filma¹³, a mnoge od njih organiziraju etnografski muzeji. Ti festivali imaju natjecateljsko obilježje, čime se želi potaknuti profesionalce na snimanje etnografskih filmova. No na većini tih festivala nije predviđena diskusija o muzejskoj problematici, nego se filmovi uglavnom prikazuju kao znanstveni. Od 2007. Etnografski muzej u Trentu organizator je *Eurorame*¹⁴, na kojoj se projiciraju filmovi nagrađeni na različitim europskim filmskim festivalima. Njihov je cilj populariziranje etnografskog filma među građanima Trenta i cijele regije jer se *Eurorama* održava za vrijeme Filmskog festivala u Trentu. Time organizatori

sl.4. Web stranica projekta Karneval Kralj Europe <http://carnalkingofeurope.it/>

donekle mijenjaju svoju ulogu u nastojanju da etnografski film približe zajednici koja nedovoljno često posjećuje njihov muzej, kao i da populariziraju etnografski film. U sklopu *Eurorame* predstavljen je i film *Karneval Kralj Europe* Michelea Trentinija i Giovannija Kezicha.

I Etnografski muzej Istre iz Pazina organizator je *ETNO-film festivala*, koji se od 2009. održava u Rovinju. Njihova je ideja da se etnografski film predstavi prije svega etnolozima, kulturnim antropolozima, ali i široj zajednici na području Rovinja. Na festival pozivaju predavače koji izvještavaju o problematici etnografskog filma i raspravljaju o njoj, a organiziran je i okrugli stol. U posebnom se dijelu održavaju projekcije filmova namijenjene široj zajednici. S obzirom na to da je Rovinj dvojezičan grad, dosta je filmova na talijanskom jeziku kako bi se zainteresirala što šira lokalna zajednica.

Navedeni primjeri pokazuju kako se muzej putem etnografskih filmova može povezati sa zajednicom u kojoj djeluje i uspostaviti vezu s njom.

Osim toga, tema primjene etnografskog filma u muzejima zanimljiva je i cijeloj muzejskoj zajednici u Hrvatskoj jer je uočeno da se etnolozi u svojem radu najviše od svih kustosa koriste tim medijem, i to od istraživanja do muzejskih izložaba. Na nekoliko manifestacija o primjeni filma u muzejima – MUVI: muzeji-video-film, u organizaciji Muzejskoga dokumentacijskog centra iz Zagreba, predstavljeni su hrvatski i međunarodni etnografski filmovi koji su postigli zapažene rezultate. Za razliku

od ostalih europskih etnografskih muzeja, muzejski stručnjaci u Hrvatskoj predstavljaju svoja istraživanja u suradnji s Hrvatskom radiotelevizijom i Dokumentarnim programom HRT-a, a posebno s Uredništvom emisije za narodni život i običaje pučke i predajne kulture HRT-a.

Primjerice, pojedini su se kustosi okušali kao televizijski scenaristi ili su bili uključeni u istraživanja za određene emisije prikazane na HRT-u.¹⁵

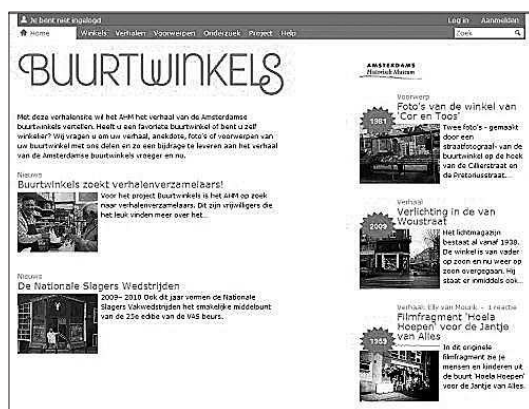
Dostupnost etnografskih filmova putem društvenih mreža i na web stranicama

Primjena etnografskih filmova i ostalih oblika multimedije u muzejima obilježilo je početak 21. st. To se prije svega odnosi na ulogu koju muzeji imaju u produkciji etnografskih filmova, u njihovoj prezentaciji i promociji, kao i u dokumentaciji. Mnogi su filmovi sačuvani na DVD-ROM-ovima i tako su postali dostupni široj javnosti, a njihovoj je popularizaciji osobito pridonijela otvorenost društvenih mreža na internetu poput *YouTubea* i *Vimeaa*, koje nude mogućnost besplatnog postavljanja filmova, a oni mogu biti povezani s muzejskim projektima i web stranicom muzeja. Tako filmove pogleda vrlo velik broj korisnika koji se na taj način mogu upoznati sa specifičnostima etnografskog istraživanja. Takav je primjer web stranica projekta *Karneval Kralj Europe*¹⁶, na kojoj je postavljena dokumentacija, odnosno kratki videoklipovi koji su dostupni širokom krugu korisnika diljem svijeta. Drugi je primjer projekt *Poduzetničke kulture u europskim gra-*

¹⁵ Etnografski muzej iz Zagreba surađivao je u emisijama *Od skrinye do ormara*, *Licitari i medicari*, *Pučka intima*, *Narodna medicina*, *Idemo na kavu* i sl., u programu za narodni život i običaje pučke i predajne kulture HRT-a.

¹⁶ www.carnalkingofeurope.it.

sl.5. Web stranica projekta *Poduzetničke kulture u europskim gradovima* Muzeja grada Amsterdama.

dovima Muzeja grada Amsterdama, koji je uspostavio suradnju sa 60 volontera iz jugoistočnog Amsterdama. Volonteri su obavljali razgovore s poduzetnicima i njihovim klijentima te slike s intervjuima postavljali na internet-sku stranicu Muzeja.

Outreach projekt bio je iznimno uspješan jer se ta web stranica svakodnevno obogaćuje novim pričama. Ukupno imaju 250 priča i 60 videoklipova. Prikupljena grada ima osobito dokumentarnu vrijednost jer je zbog interneta kao medija dostupnoga izuzetno širokom krugu korisnika muzejski projekt dobio sasvim nove dimenzije – nije više samo muzejski projekt nego je postao i projekt zajednice.

Zaključak. Poput mnogih institucija u kulturi, i etnografski su muzeji također centri za istraživanje. Istraživanje dinamike i promjena kulture odnosno transformacija tradicije omogućilo im je da publici prikažu znanje o društvima, njihovim vrijednostima, kulturnim pojavnostima i sl. Tradicijske kulture i umjetnosti dio su suvremenog društva i kulture, one imaju svoje funkcije i djeluju u procesima adaptacije i promjene društveno-kulturnog sustava. Etnografski muzeji su muzeji o kulturi i društvu, što znači da moraju biti u kontaktu sa svim sastavnicama kulture i društva. Globalizacija i neoliberalizam odrazili su se na politiku 1990-ih godina i, naravno, na svijet muzeja. Pod utjecajem postmodernizma i nove muzeologije, u muzejima se pojavljuju nove prakse koje donose i nove izazove za europske etnografske muzeje. Oni se ponajprije iskazuju prikupljanjem i prezentiranjem predmeta iz naše svakidašnje kulture, skupljanjem i prezentiranjem nematerijalne baštine u muzejima, predstavljanjem multikulturalnosti, kao i prezentiranjem suvremene umjetnosti u muzejima. Razvoj i primjena novih metoda rada za širenje znanja oduvijek su bili u području interesa muzeja. U tom smislu neki su muzeji otišli mnogo dalje jer ne rade na dostupnosti svojih zbirki samo za zajednicu nego za cijelo društvo. To im uvelike omogućuje primjena novih medija.

Primljeno: 20. lipnja 2016.

THE PRESENTATION OF AN ETHNOGRAPHIC FILM AT CONFERENCES AND FESTIVALS

Ethnographic museums have a very important role in the production of ethnographic films. This role was recognised as long ago as 1923 by Felix-Louis Regnault, who thought that every ethnographic museum ought to have its own cinema or else a screening room in which to show ethnographic films, for only they could conjure up real life for the public. Ethnographic films were shot in various field research projects and stored in the museum documentation. In the area of contemporary ethnological and museum practice in the last ten years or so, the production of ethnological films recorded for the needs of given exhibition or scientific research projects has been very extensive. This was the reason for the organisation of the international professional and scientific conference *The Ethnographic Film: museums, documentation, science* which was organised in 2006 by the Ethnographic Museum of Zagreb.

In Europe generally, numerous ethnographic film festivals are organised, many of them by ethnographic museums. These festivals are competitive and should encourage professionals to shoot ethnographic films. But at most such festivals there is no part dedicated to discussion of the museum problems, and the films are on the whole presented as being scientific or scholarly in nature.

Apart from that, the problem of the use of the ethnographic film in the work of museums is interesting to the whole of the museum community in Croatia, for it has been observed that in their work ethnologists use the medium more than any other curators, all the way from research to putting on exhibitions in museums.

The use of the ethnographic film and other multimedia forms in museums marked the beginning of the 21st century. This refers above all to the role that museums have in the production of ethnographic films, in their presentation and promotion, as well as in their documentation.